

hij eindigde met een pleidooi voor de verdeling van Duitsland 'in natuurlijke delen die het eeuwig dreigend gevaar tot geringer afmetingen beperken' zou¹ – pleidooi, dat het anti-revolutionaire Eerste Kamerlid Briët bij de behandeling van de begroting van buitenlandse zaken als 'bedenklijk misbruik . . . van de vrije meningsuiting' karakteriseerde², en dat bleef niet zonder effect: Veraart werd bij de minister-president geroepen en kreeg van deze een schrobbering.³

Die enkele stemmen aangehaald hebbend (de nationaal-socialistische en communistische komen later aan de orde), pretenderen wij geenszins, van de zich in geschrifte uitende publieke opinie tijdens de neutraliteitsperiode een adequaat beeld gegeven te hebben; wij stipten slechts haar geschakeerdheid aan – maar dat was dan toch een geschakeerdheid die (het gold óók voor Geyl, óók voor Veraart) in de gegeven omstandigheden van de onvermijdelijkheid van het neutraliteitsbeleid uitging, daargelaten of men dat beleid verheerlijkte dan wel het, misschien niet zonder spijt, misschien niet zonder schuldgevoel ('anderen halen ook voor ons de kastanjes uit het vuur'), als bittere noodzaak aanvaardde.

Er zou van die publieke opinie meer te verhalen zijn. Dat laten wij om twee redenen na. De eerste is, dat die publieke opinie, gegeven de identiteit van inzichten, in het regeringsbeleid geen wijziging teweeg bracht of ook maar wilde brengen; de tweede, dat zij zich, van september '39 af, niet in volle vrijheid of, beter misschien, in volle openhartigheid geuit heeft. De regering meende (het was een inzicht dat de meeste hoofdredacteuren deelden), dat het verstandig was, in de berichtgeving een zekere neutraliteit in acht te nemen en, voorzover men al van antipathieën blijk gaf (meest waren dat antipathieën jegens het Derde Rijk), dat te doen in termen die niet te zeer aanstoot zouden geven. Er werd veel *con sordino* geschreven – er werd ook veel *niet* geschreven. Men meende met die zelfbeperking 's lands belang te dienen. Een Duits journalist die begin oktober '39 in Nederland was, kreeg van de hoofdredacteur van *De Telegraaf*, J. M. Goedemans, in een gesprek dat vijf uur duurde, te horen dat Duitsland de oorlog verdiende te verliezen en ook zou verliezen; hoogstwaarschijnlijk zou het Engeland lukken, de Verenigde Staten aan zijn kant te krijgen: dan was Duitslands lot bezegeld; op Russische hulp kon het niet rekenen⁴ – een interessant betoog,

¹ A.v., no. 3 (dec. 1939), p. 147, 151–52. ² Staten-Generaal, Eerste Kamer, *Handelingen 1939–1940*, p. 148. ³ E. N. van Kleffens, 7 febr. 1956; brief, 21 jan. 1956, van G. Bolkestein. ⁴ 'Bericht des Staatssekretärs a.D. Freiherr von Rheinbaben über seine Reise nach Holland (7. bis 11. Oktober 1939)', p. 2–3 (FO/SD, 225938–39).